

Лідія МАЦЕВКО

УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ІВАНА БУНІНА

Творча еволюція письменника передбачає не лише становлення та вдосконалення його світоглядно-естетичної концепції, а й наявність контакту між художньою структурою його творів і особистим, психологічно-суб'єктивним зв'язком із зображуваним у цих творах. Для Івана Буніна українська тема була не лише черговою сходинкою, яка свідчила про ріст його обдарування як письменника та гуманіста – Україна увійшла в його долю, спілкування з українцями залишило глибокий слід у його душі, і це позначилося на формуванні творчого доробку митця.

Особисті стосунки Буніна з Україною, а також відображення їх у поезії та прозі неодноразово привертала увагу літературознавців. Так, І.Газер проаналізувала образну систему тих творів, які розкривають ставлення письменника до України¹. Крім цього, дослідниця приділила увагу особистим зв'язкам Буніна з діячами української культури, розкрила вплив історії та фольклору на розвиток саме української теми у творчості російського письменника. Обширний матеріал з цієї проблематики трансформувалась у розділ монографії “І.Бунін: заповідане і нове” – “Бунін і Україна”, в якому переважають біографічні факти зв'язків письменника з Україною, підтверджені текстами епістолярного і художнього характеру². Надзвичайно цікавим є літературно-публіцистичний нарис В.Базилевського “Україніка Івана Буніна”, в якому автор охопив кілька питань: місце України у поетичному світовідчутті письменника; аналіз окремих оповідань і повістей, в яких представлена українська тема; ставлення автора до Шевченка і вплив генія української культури на творчість Буніна; особисті контакти з представниками української інтелектуально-мистецької еліти (Б.Грінченком, М.Коцюбинським, М.Леонтовичем, В.Гнатюком); глибокий зв'язок творчості Буніна з естетикою Гоголя³.

Українська тема у творчості І.Буніна становить вдячний об'єкт для літературознавчих студій, причому науковий інтерес учених адресується здебільшого особистим, життєвим зв'язкам письменника з Україною. Завдання ж даної публікації – більш детально дослідити одну зі складових цілісної бунінської “україники”, а саме: літературний психологізм як понятійну естетичну категорію і рівень його реалізації у творах І.Буніна стосовно зображення України.

Посилений інтерес до України з'явився у російського письменника ще в юнацькі роки, під час нетривалого перебування в Харкові. Спогади засвідчують глибокий слід, який залишило в серці Івана Олексійовича спілкування з книгами Гоголя. Перші враження від української ночі не покидали письменника при ближчому і детальнішому ознайомленні з містами, селами, з простими людьми. Значно раніше, ще з дитинства, беруть витоки і надзвичайна зацікавленість особистістю і творчістю

¹ Газер І. Українські образи і мотиви творчості Буніна // Збірник робіт аспірантів кафедри філологічних наук Львівського ун-ту. Львів, 1960. С.17–28.

² Газер І. І. Бунін: завещанное и новое. Львов, 1995.

³ Базилевський В. Україніка Івана Буніна // Вітчизна. 1988. №1–4.

Т.Шевченка, і майбутня глибока, сердечна дружба з видатними діячами української культури, і незмінна задушевність і ліричність створених пізніше літературних образів. Бунін побачив на Україні ту велич, красу й силу духу, яку не завжди гідно оцінювали самі українці. “Корінний орловець”, як часто називав себе письменник, він цікавився душею та психологією слов’янина, і в цьому плані “українські сторінки” його творчої спадщини

привертають увагу як дослідників, так і пересічних читачів глибиною мистецько-психологічного проникнення, широтою особистих зацікавлень, посиленою емоційністю зображення.

Системне вивчення Буніним історії, культури, фольклору, передової політичної думки почалося 1892 р., коли Іван Олексійович приїхав у Полтаву до свого брата Юлія і затримався там на три роки. Саме на полтавський період припадає зацікавлення письменника толстовством, що виявилось у заняттях бондарством, у спілкуванні з сектантами, які сповідували толстовське вчення, в організації книгарні для розповсюдження літератури видавництва “Посредник”. Бунін працював статистиком у земській управі і поділяв ті ідеї, які розвивали його брат Юлій та прогресивні кола полтавської інтелігенції. Мимоволі Іван Олексійович опинився в центрі українського культур-

ного відродження. Разом з братом відвідував вечори на пошанування Т.Шевченка, які організував присяжний повірений Н.Дмитрієв, в числу гостей гостювали М.Кропивницький, І.Саксаганський, М.Садовський, М.Заньковецька. Приватному знайомству Буніна із Заньковецькою передувало захоплення письменника театральною грою актриси, про що він зізнався 1890 р. в листі до брата: “Ну, брат, Заньковецкая! Три раза плакал от не?!”⁴ Працюючи бібліотекарем, Іван Олексійович долучився до громадсько корисної справи: розповсюдження книг з метою організації сільських та шкільних бібліотек, а також для поповнення періодичних надходжень. Бунін захоплювався мандрівками, відчуваючи потребу в нових враженнях, а також у ретельному вивченні звичаїв і життя того краю, в якому в той час перебував. Серед відвіданих і згодом часто згадуваних письменником місць були Київ, Херсон, Нікополь і Миргород. Бунін подорожував пішки та поїздом, пароплавом по Дніпрі, збагачувався новими почуттями й думками. Передусім і в основному саме мандрівний досвід став тим благодатним ґрунтом, на якому були створені колоритні образи українців.

1897 р. І.Бунін писав своєму другові, поету і перекладачеві І.Белоусову: “Милый, дорогой тѣзка. Письмо твоѣ я получил в момент отбытия из Полтавы, так что не успел тебе ответить, я уже, как видишь, пустился в передвижения: “многих людей города посетил и обычаи видел”, т.е. говоря не гомеровским языком, уже много прошѣл по степям, по шляхам, местечкам и хуторам, а теперь приветствую тебя из вешнего Миргорода...”⁵

Про особливе ставлення російського письменника до України свідчать лексика і стилістика бунінської кореспонденції, надзвичайна експресія в передачі власних міркувань. Листи Буніна різних років переконують у тому, що його спогади про Україну незмінно забарвлені романтично-ностальгічним настроєм: “Будь они прокляты, эти большие города! Эх, опять бы в Полтаву! На тихую жизнь, на тихую работу!” (1895);

⁴ Литературный Смоленск. 1956. №15. С.290

⁵ Альберт И. И.Бунин: завещаное и новое. Львов, 1995. С.43.

“З самого від’їзду з Полтави я не перестаю думати про те, для чого мені жити на світі. Я нестерпно втомився від блукацького життя”(1896); “Вівчарки Кочубея. Жито гойдається, яструби, спека. Яновщина, корчма. Шишаки”⁶. Як бачимо, Україна не лише вабила до себе творчу уяву Буніна, а й спонукала до внутрішніх етико-філософських шукань, підводила раціоналізм письменника до неоднозначних, часто суперечливих висновків.

Творчість Т.Шевченка і М.Гоголя були тими двома “китами”, на яких трималося захоплення Івана Олексійовича українською історією, культурою, побутом, про що він писав в одному з листів до Бориса Грінченка(1895): “...Знаю и люблю Украину пока что в той мере, в какой мог узнать и полюбить коренной орловец”⁷. Бунін добре знав поезію Шевченка, чимало віршів переклав російською мовою, близько приятелював зі знаменитим шевченкознавцем І.Белоусовим, 1891 р. в “Орловском веснике” опублікував статтю “Пам’яті Т.Г.Шевченка”. Ліричні авторські відступи у прозових творах також неодноразово адресовані Шевченковому генієві: “...Ждал увидеть вечное пристанище того, кто так горячо любил всё это, кто воплотил в своих песнях всю красоту своей родины вместе с горестями своей страдальческой жизни” (“Казацким ходом”, 1898). Видається важливою така біографічна деталь: Бунін пишався дружбаю українського поета з В.Жуковським, якого визнавав повноправним членом родинної лінії Буніних. Таким чином, пошанування Шевченка сприймалося письменником як суб’єктивно-родинна спадщина, деякою мірою естетичний заповіт поколінь.

Творчість М.Гоголя становить окрему сторінку біографії, вона відіграла особливу роль у художньому вдосконаленні Буніна, причому позначену навдивовижу контрастними фарбами. Письменник згадував своє безмежне захоплення материнською любов’ю у “Тарасі Бульбі”⁸. В описах побачених дніпровських краєвидів він – мимоволі чи навмисно – наслідував гоголівську логіку зображення, через ціле життя проніс хвилювання, якого зазнав від “Страшної помсти”. Мандруючи по Україні, Іван Бунін шукав і знаходив реальні паралелі до своїх дитячих асоціацій, знову і знову переконався, що мова, побут, життя українців відкрилися йому у всій повноті і різнобарвності саме завдяки Гоголю. Бунін не лише відзначав художню майстерність автора, а й, що особливо слід підкреслити, проводив виразну морально-естетичну паралель на генетичному рівні, стверджуючи існування внутрішньої, духовної спорідненості між слов’янами усіх національностей: “Мать была для меня совсем особым существом... А понял я в ней, что милей, прекрасней её нет никого в мире... Вот уж истинно: “Вся любовь, все чувства, всё, что есть нежного и страстного в женщине, – всё обратилось у неё в одно материнское чувство...” И всего неотразимей и прекрасней в этих строках – мать, эта материнская славянская душа, и я хорошо помню, что я просто ахнул, прочтя их впервые: боже, да ведь это наша мать!”

У листах 1910-х років неодноразово згадується М.Коцюбинський, присутність “українського духу” в еміграційному колі на Капрі. Інтерес до таланту М.Заньковецької вилився у бесідах Буніна з А.Чеховим. Разом із І.Шаляпіним російський письменник співав дуєтом українські пісні. Таким чином, Україна органічно увійшла в життя Івана Олексійовича, запала в його серце мальовничими краєвидами, героїкою минувшини, оптимізмом українців.

⁶ *Базилевський Володимир*. Україніка Івана Буніна // Вітчизна. 1988. №1. С.181.

⁷ *Базилевський Володимир*. Україніка Івана Буніна // Вітчизна. 1988. №3. С.179.

⁸ *Бунин И.А.* Собр. соч.: В 9-ти т. Москва., 1955–1967. Т.6. С.291–292.

Роль України в творчому становленні Буніна відзначена самим письменником, який стверджував, що саме в Полтаві він серйозно зайнявся белетристикою. Хоча і раніше, у поетичних творах, можна зауважити деталі українського побуту, виразні характерні пейзажі, образи селян (“Христя”, “Старик у хаты веял, подкидывал лопа-ту”, “Курень”, “Кольцо”):

Уж подсыхает хмель на тыне.
За хуторами, на багчах,
В нежарких солнечных лучах
Краснеют бронзовые дыни.
Уж хлеб свежён, и вдалеке,
Под старую степною хатой,
Сверкает золотой заплатай
Крыло на сером ветряке. (2,320)⁹

Ліричне світобачення письменника втілюється у зображенні окремих людей, їхніх звичок, характерів. Українське село постає у своєрідній зміні документальних кадрів, у чергуванні виразних малюнків:

Собрались соседи
к “старой бабе” Христе,
Пропивают дочку – чай и водку пьют.
Дочка в разноцветной плахе и в монисте,
Все её жалеют – и поют, поют.
Под степною хатой, в жарком аромате
Спелого укропа, возятся в золе
Жёлтые цыплята. Мать уснула в хате,
Бабка – в тёмной клуне, тыквы – на земле.
 (“Христя”) (2,386)

Українська тема в поезії Буніна сприймається як ритмізована розповідь типу “що бачу, про те й пишу”. Хоча власне авторська присутність жодним чином не виявляється, читач здогадується, припускає і, зрештою, переконується, що за лаштунками сцени, де розгортаються події, стоїть не просто художник, котрий віртуозно володіє словом. Тобто вже перша сходинка бунінського таланту виказує особливе ставлення поета до України. Віршовані описи охоплюють надзвичайно широку палітру зображувальних засобів, поєднують насичені густі кольори та ледь вловимі відтінки, дають змогу почути голоси людей і довкілля, роблять практично відчутними постаті, рухи і оточуючі запахи.

У пам’яті Буніна-письменника збереглися перші враження від простоти, сили і ліричної проникливості повістей Гоголя “Страшна помста”, “Старосвітські поміщики”, “Тарас Бульба”. Згодом до образів, витворених читацькою уявою, долучилися власні життєві спостереження, і митець побачив в українських степах, шляхах та дніпрових хвилях благодатну і звеличену внутрішню суть. До прочитаного про Україну і відвертого захоплення нею Іван Олексійович неодноразово повертався подумки, очевидно, обираючи точку опори для своїх філософських міркувань: “Дивлюсь, как мог я тогда, в Каменке, так разительно точно видеть, вызывать в своем воображении все эти картины! Я их видел совершенно так, как видел стены своей детской. И не

⁹ Тут і далі цит. за: Бунин *И.А.* Собр.соч.: В 5-ти. Москва, 1956. (в дужках у тексті вказані том і сторінка).

странно ли, что с тех пор, не взирая на то, что я видел потом Днепр при луне сотни раз воочию, уже ни одна черта не изменилась в них?”¹⁰

Проза Буніна, не будучи автобіографічною, багата на епізоди, що свідчать про зацікавленість автора історією, культурою, літературою України. Так, в оповіданні “Учитель” фрагментарно згадується М.Заньковецька (у контексті дискусії про театр), в одному із перших варіантів роману “Жизнь Арсеньева” знаходимо зворушливий відгук на повість “Тарас Бульба”, зокрема на проникливий гоголівський образ матері.

Іноді образи України, звичаї та побут селян з’являються у творах Буніна ніби випадково, виходячи за межі конкретного сюжету. Характерно, що ці описи створюють піднесено-ліричний настрій, у психологічному плані вони значно розряджають гнітючу атмосферу зображеного у творі. Захоплення письменника природою, звичаями, піснями України викликали в його серці найщиріші почуття симпатії й співчуття до її народу. Образи простих селян змальовані проникливо, люди приваблюють зовнішньою вишуканістю і простотою, якоюсь особливою сердечністю й ширістю: “Никогда ещё не видала она таких опрятных, спокойных и ладных мужиков, как Шарый... Ни морщины, ни седины не старили его: не было ни усталости нашей, ни вялости в его лице, небольшие глаза глядели остро, тонко-насмешливо...” (2,139). Таким бачить героїня повісті “Суходол” Наташка, послана поміщиком на віддалений хутір, свого нового господаря, якого доля невідомо як закинула в ці краї. Хата українців відрізнялась від убогих суходольських хат, здавалася світлою, веселою, святковою. З глибокою симпатією змальовує Бунін не лише побут українців, чистоту їхньої оселі, потяг до краси, втілений у незначних дрібницях одягу, а й самих господарів – спокійних, невибагливих, з почуттям власної гідності. Авторська симпатія прихована в захопленні Наташки стрункою, красивою, високою жінкою з суворими живими очима: коли вона співала за роботою, “сдвинув брови, сильным грудным голосом песню об осаде неверными Почаева, о том ,

Як зійшла зоря вечірова
Та над Почаєвом стала,

как сама божья мать святой монастырь “рятувала”, в голосе её было столько безнадёжности, завывания, но вместе с тем столько величия, силы, угрозы, что Наташка не спускала в жутком восторге глаз с неё” (2, 139).

Слушним є твердження В.Базилевського, що в творчості Буніна Україна зображена “з повнотою і блиском”, які ґрунтуються на засадах гоголівської художньої традиції. Проте тут варто відзначити суттєву деталь. Якщо інтерес Миколи Васильовича Гоголя, українця за походженням і світовідчуттям, до своєї батьківщини видається закономірним і мотивованим, то українська тема у мистецькому доробку Івана Олексійовича Буніна є, певною мірою, культурологічним відкриттям. “Корінний орловець” зумів не лише заново відкрити Україну перед російським читачем, а й об’єктивно і всебічно осмислити і художньо відтворити історичні факти, обставини сучасного життя, своєрідні риси національної психіки.

Чимало творів, зокрема оповідань, І.Буніна цілком присвячені Україні і, виконуючи різні ідейно-тематичні завдання, становлять своєрідний цілісний цикл під умовною назвою “українська проза”. У монографії І.Альберт “Бунін: заповідане і нове” міститься перелік образів, якими живиться уява письменника і які утворюють змістову домінуючу оповідань. “Воздух, напоённый солнцем, белые хатки, чумацкий шлях,

¹⁰ Современные записки. Париж, 1928. Т.34. С.51.

уходящий вдаль, задумчивые песни, люди, природа, быт – всё это вызывает интерес, рождает поетическое чувство влюблённости в окружающий мир”¹¹.

Твори Буніна про Україну привертають увагу широтою відображення дійсності й багатством лексико-стилістичних засобів, а також втіленою життєвою філософією автора. Оповідання “На край света” (1894), написане у виразній трагічно-елегійній тональності, серед важливих проблем загострює особливо складну тогочасну проблему переселення. Критика початку ХХ ст. одностайно схвально відгукнулася про цей твір, відзначивши, що краса й поезія України не приховали від автора ні бачення, ні усвідомлення злиденності й приреченості життя людей. Примітно, що симпатії та інтереси Буніна позначені гуманністю й підвищеною емоційністю; тривога та співучасть письменника виявляються в оповіданні настільки виразно і непримовано, що майже відчутним є ефект особистої присутності. Це сприяє створенню відповідного настрою для сприйняття змісту твору, для розуміння душевного стану героя і, опосередковано, для осягнення авторської позиції. Оповідання “На край света” – захоплююча своїм поетизованим трагізмом розповідь про те, як покидали рідні місця українські селяни, як злидні гнали людей на чужину, “на край світу”. Роздумливо-елегійний тон оповіді, де поєднані сум, співчуття і проникливість зображення, створює не настільки оповідання у традиційному його розумінні, скільки, за визначенням В.Базилевського, “ескіз, замальовку з натури, бувальщину, зігріту живим диханням таланту”. Характерна для ранньої прози Буніна безсюжетність, навмисно сповільнений ритм розповіді, підкреслена спорідненість з поезією – усе це створює виразну картину душевного життя героїв, їх настрою і почуттів, показує глибину осягнення письменником трагізму становища українських селян. Своєрідна авторська манера малювала збірний образ покривдженої юрби, де воєдино злилися згорблені старці, суворі хазяйновиті чоловіки, молоді жінки і юні дівчата. Ми переймаємося горем Зіньки, яка плаче, проводжаючи на переселення свого Юхима. Старий Шкуть, котрий попросився з односельцями і залишився у своїй хаті, рідній, проте уже чужій, аби дочекатися якнайшвидше кінця свого віку, замальований автором з винятковою симпа-

тією, глибиною і теплом. Самотність людини, її непотрібність через матеріальну скруту викликає у читача щире співчуття. Загалом роздуми Буніна в оповіданні поступово й непомітно зливаються з емоційним станом переселенців, завдяки чому твір відзначається особливою задушевністю і схвильованістю, повнотою втілення людського горя, відвертістю особистих почуттів. Звернення до історії України, її фольклору сприяє створенню сумної мелодійної розповіді, близької до народних пісень. Неминуча приреченість розорених, знедолених селян викликає у спогадах автора ностальгічно-романтичний образ козацької вольниці: “Много слёз упало на этом месте, и в былые дни стояли здесь когда-то снаряжённые в далёкий путь “льцари”. Они тоже прощались, как перед кончиной, и с жёнами, и не в одном сердце звучала тогда величаво-грустная “дума” о том, “як на Чорному морі на білому камені сидить ясен сокіл-білозірець, жалібненько квилить-проквіляє...” Многих из них ожидали “кайдани турецькії, каторга бусурманська”, и “сиві тумани” в дороге, и одинокая смерть под степным курганом, и стаи орлов сизокрылых, что будут “на чорнії кудрі наступати, з лоба очі козацькії видирати...” Но тогда надо всем витала гордая казац-

¹¹ Альберт И. И.Бунин: завещаное и новое. С.60.

кая воля. А теперь стоит серая толпа, которую навсегда выгоняет на край света не прихоть казацкая, а нищета, эти жёлтые пески, что сверкают за рекою...” (1,72).

Приём контрастного зображення історії і сучасного України втілюється не тільки в подієвому характері розповіді, а, насамперед, у поляризованні емоційного стану людей, їхніх настроїв, усвідомлення власного майбутнього, в зіставленні самотньої смерті на волі з повсюдною злиденністю існування. Яскраві, зримі образи минулого, які виринають в уяві письменника, дозволяють чітко відчутти зв'язок епох, віднайти в сьогоденні сліди героїчного минулого.

Саме захоплення українською історією, її легендами та переказами, піснями про козацькі походи й відчайдушні битви надало особливої чарівності та неповторності всій українській темі в творчій спадщині І.Буніна. Згадуючи свою поїздку по Дніпрі, відвідання Шевченкової могили, письменник захоплено писав: “Как прекрасна ещё до сих пор эта страна, над которой пронеслось столько веков кровавых войн и раздоров, по степям которой бродили дикие племена печенегов и половцев... как долго хранит эта страна печать глубокой старины среди новой шумной жизни”.¹²

Оповідання “Казацким ходом” (1898) свідчить про новий, змістово та образно насичений поворот у розвитку української теми у мистецькому світогляді Буніна. Письменник не просто образно відтворює спогади про юнацькі враження від однієї з мандрівок. Вже на початку розповіді читач розуміє, що, по-перше, подорож по Дніпрі була не примхою чи розвагою, а втіленням довгоочікуваної заповітної мрії, по-друге, автор свідомо виділяє саме цю поїздку серед багатьох інших: “... Ни одно мое? путешествие не запечатлелось так в моей душе, как эти недолгие скитания по югу России”¹³. Використовуючи прийом суб'єктивної характеристики, Бунін підкреслює своє ставлення до України, внутрішню, духовну потребу безпосереднього спілкування з древньою землею і її народом. Крім яскравих, колоритних образів українців, бачимо їх цілісний портрет-характеристику, що знов-таки ґрунтується на контрастному зіставленні: “Хохлы* мне понравились с первого взгляда. Я сразу заметил резкую разницу, которая существует между мужиком-великоросом и хохлом. Наши мужики – народ, по большей части, измождённый, в дырявых зипунах, в лаптях и онучах, с исхудалыми лицами и лохматыми головами. А хохлы производят отрадное впечатление: рослые, здоровые и крепкие, смотрят спокойно и ласково, одеты в чистую, новую одежду”.¹⁴ Враження автора від людей підсилюється чудовою, сонячною погодою, спостереженням за краєвидами, описаними у “Слові о полку Ігоревім”.

Глибокий слід у пам'яті й серці письменника залишили Путивль і Хортиця, Канів і Київ. Стоячи на палубі знаменитої величної “Чайки”, він знову і знову подумки гортав героїчні сторінки української історії, осмислював і звеличував геній Т.Шевченка. Настрій ліричної задуми об'єднує окремі спогади автора в одну цілісну й панорамну розповідь про Україну та Дніпрові виднокруги, що видається втіленням краси і гармонії буття: “Все самые нежные краски – от пепельно-розовой до пурпурно-золотистой, все самые лёгкие отражения вечерней зари воспринимала неподвижная, широкая, как озеро, поверхность Днепра; даже странно было чувствовать, что мы плывём по ней, – так картинна и спокойна была она... А плыли мы под Секирной в тех местах, где правый берег после гор на несколько вёрст в ширину и длину рассти-

¹² Бунин И. На “Чайке” // “Всходы”, 1988. №21. С.151.

¹³ Бунин И.А. Рассказы. Москва, 1983. С.181.

* Назва “хохол” у Буніна не носила зневажливого характеру, як це мало місце у багатьох росіян.

¹⁴ Там само.

лається в широку низменну рівнину. То були луга, заливні луга, не наші великорусские, от которых веет всегда пустынною, а украинские, живописные луга, по которым то зеленеют рощи, то одиноко идут среди сенокосов кудрявые деревья, красивые и картинно сокращённые далью, как на рисованных пейзажах”.¹⁵

Читаючи твори І.Буніна про Україну чи враження від неї, можна дійти висновку, що земля “геніального Шевченка” живила художню уяву письменника особливими оптимістичними імпульсами, відкривала нові шляхи для філософських шукань. Бунін не лише вслухається у мелодійні народні пісні, захоплюється красою природи і віддає шану видатним українцям – він ретельно вивчає звичаї та психіку людей.

Українська тема в оповідній прозі І.Буніна представлена у поєднанні різних аспектів художнього осмислення дійсності. Історичні асоціації змінюються спостереженнями за явищами сучасного життя, портретні малюнки непомітно зливаються з описом довкілля. На засадах поетичного світовідчуття побудоване, зокрема, оповідання “В августі” (1901), яке показує неординарну естетичну позицію письменника: “На пыльной площади, у водопровода стояла красивая большая хохлушка в расшитой белой сорочке и чёрной плахте, плотно обтягивавшей ей бедра, в башмаках с подковками на босую ногу. Было в ней что-то общее с Венерой Милосской, если только можно вообще вообразить себе Венеру загорелой, с карими весёлыми глазами и с такой ясностью чела, которая бывает, кажется, только у хохлушек и полек” (1,235). І поряд із таким ліричним портретом виглядає ліричним продовженням не менш образний, мальовничий пейзаж: “А в улицу, которая шла с площади под гору, на Подол, видна была огромная, мягко синеющая долина реки, луга, леса, смуглые золотистые пески за ними и даль, нежная южная даль...” (1,235).

Серед творів Івана Олексійовича, які більшою чи меншою мірою стосуються України, слід особливо відзначити оповідання “Лирник Родион”(1913). У ранніх редакціях зафіксована назва “Псальма”, що згодом була змінена. Це теж виявляє чітку спрямованість авторського задуму. Надзвичайно вражений народною піснею, її драматизмом і життєвою скорботою, письменник віддає належне сліпому майстрові співу, невідомій людині, яка не просто виконує “псальму” про сироту, а вкладає у неї весь свій талант і силу душі. В оповіданні об’єдналися основні смислові доміанти в бунінському сприйнятті й відображенні України: по-перше, відтворено своєрідний національний колорит, по-друге, втілена потужна фольклорна основа, по-третє, створений неповторний образ головного героя. Постає Родион виписана у різко контрастних барвах: він наділений геніальним обдаруванням, але позбавлений можливості бачити красу, про яку співає; він простий, без жодного натяку на самолюбство, але охоче відкриває свою ніжну душу: “Простой, открытый, лёгкий, он совмещал в себе всё: строгость и нежность, горячую веру и отсутствие показной набожности, серьёзность и беззаботность... лёгкость, с которой он менялся, была очаровательна: он принадлежал к тем редким людям, всё существо коих – вкус, чуткость, мера” (3,45). Автор передав спів молодого лірника, показав реакцію слухачів і своє власне замишування усім дійством, в якому невіддільним є співець і виконувана ним пісня. Родион ніби увібрав у себе все найкраще, що побачив Бунін на Україні, дав символічний ключ до розкриття психології людей, до проникнення в таємниці минулого і сьогодення, до визначення історичної перспективи. Цінним для автора в характері Родиона була його єдність з народом, його повна відповідність морально-естетичним

¹⁵ Там само. С.156.

канонам, його здатність відчувати суть і значення позачасових законів: “Как все истинные художники, Родион, – или не Родион, а народ, устами которого он говорил – знал силу этой простоты, знал, что в простом кроется самое драгоценное, что есть в сердце человека...” (3,46). Чи не тому Бунін прагнув до зближення з простими людьми, до мандрівок селами й хуторами, чи не тому ретельно занотовував, кому завдячує будь-якою новою інформацією – на зразок автора під повним текстом “Псалми про сироту”, знайденого між документами М.Пушечникова: “Київська губ., Васильківський п., Рокитянського стану, с.Ромашек, Родіон Кучеренко. Записано на Дніпрі, 1896 р.”¹⁶

Те, що письменник підмітив і описав усі тонкощі майстерності співця і, ймовірно, документально точно відтворив прототип Родіона, свідчить про особисту зацікавленість Буніна українським середовищем, про важливість спілкування з Україною та її народом. Автор черпав натхнення у світі української поезії, чув у піснях відгомін минулого, “меланхолійний лад” народної душі, відзначав силу і “глибоку стриману ніжність”. Захоплення і хвилювання письменника, які він пережив, слухаючи Родіонів спів, разом з “гіркими і щасливими схлипуваннями” простих українських жінок

створюють єдине емоційне тло, на якому розгортається сюжет оповідання.

“Лирник Родион” є своєрідним змістовим узагальненням української теми, поетично задекларованим сприйняттям і розумінням Буніним України. Автор бачив складність соціальних суперечностей, не уникав жорстокої правди про злиденність і безпорадність народу. Проте він зумів знайти інші пріоритети осмислення побаченого, підвівши красу і велич української землі під всезагальні критерії гармонії і доцільності існування. На перший план мистецького відображення реального світу вийшло, попри всі застереження, щире і яскраво втілене замилювання Україною. Багата палітра почуттів письменника відкривається перед читачем зі сторінок українського тематичного циклу, характерною ознакою якого є поглиблений психологізм, нагромадження стилістичних зворотів, близьких до фольклорних, підпорядкування конкретних сюжетів єдиному ліричному настрою. Апофеозом бунінської україністики може бути експресивне авторське зізнання (“Лирник Родион”): “Я в те годы был влюблён в Малороссию*, в её сёла и степи, жадно искал сближения с её народом, жадно слушал песни, душу его” (3,44).

Таким чином, Україна була важливим джерелом творчого натхнення І.Буніна, яке збагатило його новими враженнями, неординарними відкриттями морально-естетичного плану. Можна стверджувати також, що саме завдяки творам російського письменника Україна постала в літературі початку ХХ ст. у всій величі, красі, нескореності. Оповідання, створені під впливом творів Шевченка і Гоголя, підживлені особистим досвідом Буніна, не лише становлять значну частину творчої спадщини письменника, а й представляють українську історію, культуру в російській літературі.

Читаючи бунінські рядки про українське (природу, людей, історію, суспільні негаразди), мимоволі хочеться провести змістову, тематичну, стильову паралелі з творами Шевченка і Гоголя. Очевидно, саме внутрішня проникливість оповідної манери Буніна, глибоке розуміння письменником національної сутності українців зумовили

¹⁶ *Базилевський Володимир*. Україніка Івана Буніна // Вітчизна. 1988. №1. С.184.

* Поряд з назвами “Україна”, “українці” Бунін часто вживав поширені на той час назви “Малоросія”, “малороси”.

схвальні відгуки про нього відомих діячів української і російської культури Б.Грінченка, М.Коцюбинського, М.Горького, А.Чехова.

Українська тематика у творах російських письменників не випадково привертає увагу сучасної літературознавчої науки. “Великодержавницька” політика Росії традиційно вимагала ставлення до всіх “неросійських народів” з позиції зверхності, диктату. Така політика проводилась у всіх сферах суспільної, світоглядної, культурної організації. Саме тому бунінське “відкриття України” можна трактувати як викриття політики меншовартості і другорядності з боку Росії на адресу України. Проблема функціонування і розвитку української мови як самодостатньої та автономної системи не виокремлена в чітку концепцію. Про ставлення І.Буніна до української мови можемо зробити висновок, проаналізувавши стилістичні особливості “українських оповідань” письменника. Вони свідчать про те, що автор відтворював національний колорит передусім завдяки точній передачі лексичного, фонетичного, синтаксичного розмаїття української мови. В російській літературі авторитетним і визнаним світовою культурою письменником було заявлено про існування українського народу, багатство його історії, літератури, фольклору, театру, про потужні зміни в громадському і культурному житті не російської провінції, не фантастичної “Апельсинії”, а древнього і багатого краю. Зі сторінок творів І.Буніна Україна постає самодостатньою і складною, а українці привертають увагу багатством моральних чеснот, національною довершеністю, усвідомленням себе повноправними господарями своєї землі.